

14. **Солженицын А. И.** Двести лет вместе : в 2 ч. / А. И. Солженицын. – М. : Русский путь, 2001. – Ч. 2. – 550 с.

15. **Стеклов Ю.** Народная оборона – национальная оборона / Ю. Стеклов // Известия. – 1920. – 18 мая.

16. Украинская государственность в XX веке (историко-политологический анализ) [Электронный ресурс] / кол. авт. под. рук. А. Дергачева. – К. : «Політ. думка». – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxxi/zmist.htm>; Центральный Державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 43, оп. 1, спр. 38, арк. 3.

17. Устав внутренней службы РККА [Электронный ресурс]. – Режим доступу: rkka.ru/idoscs.htm.

18. Циркуляр ЦК РКП(б) всем коммунистам и организациям РКП(б) о задачах по политическому воспитанию на командирских курсах // Правда. – № 30. – 09.02.1919.

19. VIII съезд Российской Коммунистической Партии (большевиков). Москва, 18–23 марта 1919 года. Стенографический отчет [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agitclub.ru/center/comm/rkpb/1919prog.htm>.

Надійшла до редколегії 18.11.2012

УДК 94(47+477)

О. Ю. Коломоєць

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНА ДИСКУСІЯ НАПЕРЕДОДНІ XV З'ЇЗДУ ВКП(б)

Висвітлено хід внутрішньопартійної дискусії напередодні XV з'їзду ВКП(б) в листопаді 1927 р.

Ключові слова: дискусія, ВКП(б), об'єднана опозиція, Л. Троцький, Й. Сталін.

Рассмотрен ход внутрипартийной дискуссии перед XV съездом ВКП(б) в ноябре 1927 г.

Ключевые слова: дискуссия, ВКП(б), объединенная оппозиция, Л. Троцкий, И. Сталин.

The author considers processes of inner-party discussions in CPSU before XVth party congress on November of 1927.

Key words: discussion, CPSU, united opposition, L. Trotsky, I. Stalin.

У останній загальнопартійній дискусії перед XV з'їздом ВКП(б) механізм видалення опозиції із партії, закладений ще у резолюції X з'їзду РКП(б), нарешті був задіяний до кінця. Об'єднана опозиція

була позбавлена можливості звернутися до партійних мас відкрито, а спроби організації нелегальних зібрань, підпільного друку опозиційних матеріалів зрештою призводили до викриття і використання їх владою як свідомства ворожих намірів опозиції. Слід зазначити, що перебіг внутрішньопартійної дискусії напередодні XV з'їзду ВКП(б) не набув достатнього висвітлення ані в радянській, ані в сучасній історіографії. Разом з тим, незважаючи на передвизначеність результатів дискусії, її події, безперечно, становлять науковий інтерес для дослідників партійної та політичної історії 1920-х рр. Метою даної статті є висвітлення основних моментів внутрішньопартійних обговорень протягом листопада 1927 р. та особливостей боротьби партійної більшості у ВКП(б) з опозицією в цей час.

Передз'їздівська дискусія тривала упродовж листопада 1927 р. У листках опозиції під назвою «Матеріали до дискусії» містилися пояснення для рядових опозиціонерів і зацікавлених партійців. Матеріали, що в них публікувалися, мали на меті, перш за все, донесення до мас опозиційної точки зору. Часто вони містили інформацію про дії влади і перебіг дискусії на місцях. Подаючи ж матеріали програмного характеру, вони часто змушені були коректувати сказане опозиційними вождями, які діяли з позиції вищої необхідності. Опозиційні публікації, таким чином, поєднували розгляд практичних питань із звичними заявами про бюрократизацію, переродження партії і хибність партійного курсу в цілому. Партійна більшість, у свою чергу, намагалася протиставити опозиційній критиці конкретні дії, відповідно висвітлюючи їх у пресі та публічних виступах своїх лідерів.

Сказане в повній мірі стосується питання про 7-годинний робочий день. Як зазначав В. Молотов у виступі 26 жовтня 1927 р. на зібранні московського партактиву, коли ЦК вніс на розгляд ювілейної сесії ЦВК маніфест на ознаменування десятої річниці радянської влади, де першим пунктом було висунуто перехід на 7-годинний робочий день, опозиція «опинилася перед абсолютно неможливим для неї фактом», оскільки до цього значну частину критики будувала на тому, що влада порушує встановлений 8-годинний робочий день. В. Молотов навів окремі витяги з виступу Г. Зінов'єва на засіданні фракції ЦВК. Г. Зінов'єв заявив, що «У робітничого класу нашої країни більш за все болить не питання про робочий день» і намагався протиставити цьому питання інші (житлового будівництва, заробітної платні тощо). Г. Зінов'єв назвав рішення про перехід до 7-годинного робочого дня демагогією, заявивши, що «більш демагогічного, авантюристичного рішення... в історії нашої партії ще не було» і запропонував зняти питання про 7-годинний робочий день з розгляду, щоб «не компрометувати нашу партію». Опозиція голосувала проти запровадження 7-годинного робочого дня спочатку у ЦВК, а потім на пленумі ЦК. Це

дало можливість владній більшості звернути масову увагу на цю суперечку і звинуватити опозицію в тому, що вона здатна лише потурати настроям більш відсталих робітників, проводити політику розпалення споживацьких настроїв, а насправді не може зрозуміти «нові, докорінні задачі нашої партії» [3, с. 4].

28 жовтня 1927 р. з'явилася стаття Г. Зінов'єва «Правда про ставлення опозиції до маніфесту ЦВК», де пояснення опозиційної точки зору будувалися навколо несвоечасності запровадження 7-годинного робочого дня і того, що влада також це насправді розуміє [8, арк. 10–11]. «Матеріали до дискусії» від 1 листопада 1927 р. пояснювали, що опозиція не виступає проти 7-годинного робочого дня як такого, але виступає проти Маніфесту, присвяченого десятиріччю Жовтневої революції, оскільки у ньому не було сказано, що російська революція і в майбутньому залишиться «фортецею світової революції». Щодо практичного питання про 7-годинний робочий день, опозиція нібито протестувала проти того, що його обіцяно «невідомо коли і невідомо як», пропонуючи спершу припинити спроби подовжити 8-годинний робочий день, визнати необхідність негайного підвищення заробітної платні, покласти край бюрократичним намаганням провести раціоналізацію за рахунок робітників, провести практичні заходи зі зменшення безробіття, покращити житлові умови, посилити охорону праці [9, арк. 1–2].

У той же час, Л. Каменєв заявляв, що більшовиків-ленінців два роки цькували як «демагогів», «паникерів», що прагнуть «пограбувати селянство», а тепер Й. Сталін сам удався до «лівого маневру» (7-годинний робочий день, звільнення від податку 35 % бідноти, хоча опозиція пропонувала 40 %). Л. Троцький наголошував, що опозиція проти розколу («по відношенню до своєї партії ми реформісти»). Говорячи про «лівий маневр», Л. Троцький висловлював подив з приводу того, що влада не блокується з опозицією, якщо повторює її слова. Також Л. Троцький відзначав, що сталінська фракція знаходиться під ударами «двох батогів» – опозиції і куркульства. Тому «стоїть Бухарін, позаду нього куркуль, тримає його за комір, а Бухарін декламує «наступ на куркуля» [9, арк. 9–10]. Опозиція у своїх програмних зверненнях приділяла увагу процесам зростання капіталістичних елементів села і звинувачувала у сприянні цим тенденціям сталінське керівництво. Наводився приклад виступу М. Калініна на Тверській партконференції навесні 1927 р., який заявив, що опорою Радянської влади на селі є не тільки біднота, оскільки у випадку військової небезпеки «в армію підуть найбільш сильні, найбільш високі», а не сама біднота, серед якої «найбільша кількість безграмотних, найбільша кількість нездатних» [8, арк. 35].

Лише у заключному випуску «Матеріалів до дискусії», випущеному 1 грудня 1927 р. (в цей день закінчувався строк, відведений постановою ЦК для дискусії) більша частина була присвячена робітничому питанню. Приводом до цього став лист ВРНГ і ВЦРПС за підписами М. Томського і В. Куйбишева, опублікований в «Правде» від 31 жовтня 1927 р., та кампанія по перезаключенню колективних договорів, що мала невдовзі розпочатися.

Опозиція доводила, що 30 млн руб, що призначалися для «підтягування» робітників із низькою заробітною платнею, складає усього 1,7 % підвищення (або 1 руб. 10 коп. на одного робітника) [9, арк. 83]. Відрядність і низький рівень заробітної платні призводив до того, що інтенсивність праці наближалася до граничних значень. Темп зростання зарплат за рахунок збільшення вироблення падав з року в рік і склав у 1925–1926 рр. 14–15 %, а 1926–1927 рр. усього лише 6–7 % (опозиція спиралася при цьому на цифри, що увійшли до звіту ВЦРПС, поданого до VII з'їзду профспілок, а також рішень відповідних органів) [9, арк. 84]. Реальна заробітна платня в середньому у промисловості обігнала довоєнну за рахунок текстильної, паперової та деяких інших галузей, де вона була низькою до революції. У той же час у металургії, гірничій промисловості, на залізничному транспорті (де зайнято більше 1,5 млн робітників) заробітна платня складала менше 90 % довоєнної. Підвищення ж зарплатні робітникам влада розраховувала компенсувати за рахунок зниження розцінок у відрядників (за підрахунками опозиції, зниження розцінок усього на 5 % у половини відрядників у сумі дало б цифру у 30 млн руб) [9, арк. 85–86].

Намагання опозиції донести свою точку зору до мас не лишилося непоміченим. Так, наприклад, у заяві до Л. Кагановича секретар Одеського партійного комітету В. Чернявський повідомляв, що опозиція розповсюджує серед членів партії і безпартійних в Одесі відкритий лист Зоріна до Бухаріна (з протестом проти арештів опозиціонерів) та інші документи; поширює чутки про вбивство Х. Раковського і організовує підпільний Червоний Хрест для допомоги виключеним і арештованим. За інформацією В. Чернявського, до місцевої контрольної комісії подали заяви два члени партії, повідомляючи, що до них звертався виключений з партії із пропозицією про вступ у «бойову дружину» і заявляв, що у них є зброя [14, арк. 91–94].

Хоча офіційно стверджувалося про відсутність опозиційно налаштованих мас, приклади документів (промов, листів, звернень, листівок) свідчать про наявність невдоволення партійною політикою. Зокрема, про один із таких виступів повідомляв секретар В. Чубаря Л. Кагановичу і П. Постишеву. На засіданні осередку «Серп і молот» 17 листопада 1927 р. В. Чубарю було задано декілька питань членом

осередку Якитесом. Він питав, чому опозиція вказує на переродження Жовтневої революції, чому опозиція і Л. Троцький вважають сутність радянської держави непролетарською, в чому полягає вплив «змін-овіхівців» і інтелігенції на апарат радянської диктатури, чому службовці і спеці забезпечені в радянській державі краще, ніж робітники, коли у відношенні середньої і вищої освіти робітники будуть прирівняні до забезпечених верств населення, чому партія не взяла курс на покращення матеріального становища робітничого класу, чому підбір керівних органів здійснюється зверху вниз (режим апаратної диктатури) [14, арк. 66–68].

Опозиція намагалася діяти через армію, звертаючись до червоних командирів та червоноармійців. В одній з листівок, підписаним уповноваженим ЦК (троцькістів) говорилося, що Троцький, Зінов'єв, Пятаков, Преображенський, Смілга та інші виступили не проти Комуністичної партії, а проти Сталіна та його прибічників. Також у листівці говорилося про відкликання Х. Раковського за те, що він підписав декларацію опозиції. Листівка містила вимогу «повернення членів уряду» – Л. Троцького, Г. Зінов'єва та інших – і лозунг про звернення до МОПР та звільнення заарештованих товаришів [14, арк. 76].

Стиль деяких опозиційних листів і звернень дозволяє припустити, що вони були написані або зовсім не тими, чиїми іменами підписані, або були написані під керівництвом більш освічених і політично обізнаних товаришів. Наприклад, у листі, який підписано робітником Хромишевим з Донбасу, говорилося, що робітники цілком і повністю погоджуються з опозицією з питання боргів перед Францією. Автор стверджував також, що ЦК може сподіватися тепер тільки на багнети, нагадуючи вислів Леніна про те, що утримуватися на багнетах довго влада не може. Також Хромишев пропонував внести до нового колективного договору «щось втішне для робітників», надати деякі гарантії, як для «господарів» [14, арк. 96–96 об].

На нашу думку, останнім епізодом, що остаточно дискредитував опозицію, стало святкування десятиріччя Жовтневої революції. Згідно із опозиційним листком «Матеріали до дискусії» від 8 листопада 1927 р., події розгорталися таким чином. З балкону готелю «Париж», прикрашеного лозунгом «Назад до Леніна», І. Смілга, Є. Преображенський та інші опозиціонери виступали із промовами. «Углановці» кидали в них сміттям, яблуками, уламками дощок, потім зірвали плакат, вибили вікно із готелю на балкон і заарештували опозиціонерів.

Двері до квартири І. Смілги вибили сокирою, щоб зірвати плакат «Виконаємо заповіт Леніна» та полотнище з портретами В. Леніна, Г. Зінов'єва та Л. Троцького [9, арк. 21–22]. Із заяви, адресованої Ом. Ярославському, від членів партії Механіка та Ібрагімова, які увірвалися до помешкання, стає відомо, що їх поява у вікні виклика-

ла бурю оплесків у натовпу, що зібрався унизу, і вони почали із вікна вигукувати лозунги підтримки ЦК та проти опозиції [2, арк. 7–8]. У той же день у Ленінграді на Г. Зінов'єва, Євдокимова і К. Радека напали на площі Урицького, і вони змушені були сховатися у приміщенні Толмачівської Академії, де їх і замкнули до кінця демонстрації за наказом заступника начальника ПУОКРа Кузнецова, який, у свою чергу, діяв за розпорядженням із губкому [9, арк. 25].

Владна більшість використала цей епізод максимально вигідно для себе. Була прийнята резолюція Московського комітету партії про виключення з партії опозиційних лідерів. Через місцеві партійні осередки спішно проводилися осудливі резолюції з вимогою виключити опозиційних діячів із лав партії і публікувалися на сторінках «Правды». Наприклад, 11 листопада було надруковано резолюції Тверського губкому, Нижньогородського губкому і Уралобкому, а також постанови бюро ЦК та ЦКК Комуністичної партії Білорусі. Всі вони зводилися до вимоги якнайшвидше виключити вождів опозиції з партії. Зокрема, розширений пленум Хамовницького районного комітету партії у своїй резолюції відзначав «спробу опозиції зірвати грандіозну демонстрацію московського пролетаріату...спробу, яка отримала різку відсіч з боку самих робітничих колон демонстрантів» [4, с. 4]. 14 листопада 1927 р. рішенням спеціального об'єднаного пленуму Л. Троцького та Г. Зінов'єва було виключено з партії, а низку активних опозиціонерів виведено зі складу ЦК та ЦКК ВКП(б) [7, с. 426].

Слід зауважити, що самі опозиціонери намагалися використовувати найменшу можливість для того, щоб показати, яке насилля і тиск застосовує до них влада. До цих спроб належить використання факту самовбивства на ґрунті важкого захворювання А. Іоффе. Л. Троцький надіслав до «Правды» свою статтю, де, зокрема, відзначав, що А. Іоффе «пішов тому, що не мав фізичних сил для участі в боротьбі». Випуск «Матеріалів до дискусії» від 20 листопада 1927 р. було повністю присвячено смерті А. Іоффе, свої статті у випуску помістили Г. Зінов'єв та Л. Каменев. Також було розказано про похорон А. Іоффе, що перетворився на політичну акцію завдяки виступу Рютина, який «намагався просторікувати на тему «про сутінки революції» – вести полеміку з покійним над його відкритою могилою» [9, арк. 51]. 24 листопада 1927 р. у «Матеріалах до дискусії» було надруковано передсмертного листа А. Іоффе до Л. Троцького, де пояснювалася причина самогубства А. Іоффе (важка хвороба, яка в листі називається поліневритом, що позбавила його можливості самостійно пересуватися і відмова у виїзді за кордон для тривалого лікування) [9, арк. 66]. Крім того, у листі містився політичний заповіт Л. Троцькому. А. Іоффе писав: «Ви тепер більш праві, ніж коли-небудь... за-

порука перемоги вашої правоти – в максимальній непоступливості, в строгій прямолінійності, в повній відсутності всіляких компромісів, так само як завжди у цьому саме був секрет перемог Ілліча...» [9, арк. 66]. Опозиція намагалася довести до мас, що становить на місцях складається якщо не на її користь, то все ж такі суттєво відрізняється від офіційно зображеного. Наприклад, у «Матеріалах до дискусії» від 30 листопада 1927 р. під заголовком «Дискусія в Баку» було опубліковано дані опозиції про підтримку опозиції в Баку. За офіційними даними, поданими секретарем ЦК АКП(б) Мірзояном, у травні 1927 р. у Баку налічувалося лише два опозиціонери, а в листопаді їх кількість збільшилася до 250 осіб. За даними опозиції, ці цифри були суттєво применшені, і бакинські робітники довели апарату, що вони «не вірять тій брехні і наклепам», які розповсюджувалися на адресу «ленінської опозиції». Наводилися свідчення про те, що опозиціонерів слухали уважно, і в результаті в багатьох осередках за опозицію було подано 10–15 % голосів, були також осередки з опозиційною більшістю [9, арк. 81]. Проте ці спроби відображали, скоріше, той факт, що опозиція так і не пристосувалася до нових умов і продовжувала апелювати до мас, незважаючи на очевидну передвизначеність результатів цих дій. Слід зазначити також, що опозиційна агітація лишилася багато в чому несприйнятою партією, оскільки велася на загальнотеоретичному рівні, незрозумілому переважній більшості рядових партійців. Спроби пов'язати теорію з нагальними проблемами часто виявлялися невдалими, як це відбулося з питанням про 7-годинний робочий день, оскільки не були достатньо продуманими і аргументованими.

Бібліографічні посилання

1. Архив Троцкого: коммунистическая оппозиция в СССР, 1923–1927 [Електронний ресурс] / ред.-сост. Ю. Фельштинский. – Т. 3. – М. : Терра, 1990. – Режим доступу: <http://www.felshinsky.com/books/39.doc>.
2. Государственный архив Российской Федерации. – Ф. Р-374, оп. 27, д. 2082.
3. Накануне XV съезда ВКП(б) – из доклада тов. В. Молотова на московском активе о решениях октябрьского пленума ЦК и ЦКК 26 октября 1927 года // Правда. – 1927. – 1 нояб. – С. 4.
4. Отклики на антисоветское выступление оппозиции в 10-ю годовщину Октября // Правда. – 1927. – 11 нояб. – С. 4.
5. Партийные массы о решениях пленума ЦК и о тезисах к XV съезду партии // Правда. – 1927. – 11 нояб. – С. 4.
6. Письма И. В. Сталина В. М. Молотову. 1925–1936 гг. (Сборник документов) / сост. : Л. Кошелева, В. Лельчук, В. Наумов и др. – М. : Россия молодая, 1996 – 304 с.
7. Павлюченков С. А. «Орден меченосцев». Партия и власть после революции. 1917–1929 / С. А. Павлюченков. – М. : Собрание, 2008. – 463 с.

8. Российский государственный архив социально-политической истории (далее – РГАСПИ). – Ф. 17, оп. 71, д. 97.
9. РГАСПИ. – Ф. 17, оп. 71, д. 103.
10. РГАСПИ. – Ф. 84, оп. 2, д. 29.
11. РГАСПИ. – Ф. 84, оп. 2, д. 31.
12. РГАСПИ. – Ф. 84, оп. 2, д. 33.
13. **Скоркин К. В.** Обреченные проиграть (Власть и оппозиция 1922–1934) / К. В. Скоркин. – М. : ВидАрт, 2011. – 896 с.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 2454.

Надійшла до редколегії 18.11.2012

УДК 94 (477.6) «1920/1930»

Ю. В. Барабаш

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
(м. Луганськ)*

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УСРР З РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ МЕРЕЖІ ДОНБАСУ У 1920-х рр.

Проаналізовано питання націоналізації аптечної галузі. Висвітлено процес відкриття фармацевтичних закладів та забезпечення їх кадровою складовою в Донбасі у 1920-ті рр. Показано роль страхової медицини у створенні умов безкоштовного медико-фармацевтичного забезпечення застрахованих осіб.

Ключові слова: охорона здоров'я, фармація, аптека, ліки, фармацевт, націоналізація, лікарня, страхова медицина, Донбас.

Проанализировано вопрос национализации аптечной отрасли. Освещено процесс открытия фармацевтических учреждений и обеспечения их кадровой составляющей в Донбассе в 1920-х гг. Показана роль страховой медицины в организации условий бесплатного медицинско-фармацевтического обеспечения застрахованных.

Ключевые слова: здравоохранение, фармация, аптека, лекарства, фармацевт, национализация, больница, страховая медицина, Донбасс.

The questions of nationalization of pharmacy industry are analysed. It is scrutinized the opening of pharmacy establishments and providing them by workers' staff in Donetsk region in the 1920th. The role of insurance medicine in making free of charge medical and pharmaceutical providing of insured persons conditions are shown.

Key words: health care, pharmacy field, dispensing chemist's (pharmacy), medicine, druggist, nationalization, hospital, insurance medicine, Donbas.